

Mitlerin Kendini Yeniden Üretimi: Aydınlanma Felsefesinden Aydınlanma Projesine

Leyla Gizem EREN
Hitit Üniversitesi, İktisat Bölümü
Gizemkasap87@gmail.com

Kabul Edilme Tarihi:
27.09.2017

Özet

Aydınlanma felsefesinin yarattığı özgürlükçü yapı, fen bilimleri ile sosyal bilimleri ayırıştırır ve bu ayırışma sürecinde rasyonel bireyler yaratılır. Ancak zaman içinde bu bireylerin dünyada yaşattıkları yıkımla birlikte aydınlanma felsefesi eleştirilmeye başlar. Aydınlanma felsefesinin yarattığı özgürlükçü yapı bireylere mutlu bir hayat sunmak yerine, savaşların, soykırımların, ekonomik krizlerin yaşandığı bir dünya yaratır. Elbette ki bütün bu yaşananlar tek başına aydınlanma ile ilintili değilse de, yine de onun vadettikleriyle bağdaşmaz. Feodal düzenin içinden bakıldığında Aydınlanmanın adaletli, eşitlikçi, insan hakları için çalışan bir dünya inşa etmesi beklenirken, 2. Dünya savaşının ardından aydınlanma çağının arkasında bıraktıklarına bakıldığında sonucun koca bir enkazdan fazlası olmadığı görülür. Bu çalışmada, politik ekonomi yaklaşımı ile aydınlanma çağının vaat ettikleri değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Aydınlanma felsefesi, Immanuel Kant, akıl, aydınlanmanın diyalektiği, politik ekonomi.

The Self-Reproduction of the Myths: From the Philosophy of the Enlightenment to The Enlightenment Project

Abstract

The liberal structure created by the philosophy of enlightenment leads to the disintegration of physical sciences and social sciences, and this separation allows the creation of rational individuals. However, the philosophy of enlightenment begins to be criticized with the destruction in the world that these individuals created. The liberal structure of the enlightenment doesn't succeed in offering a happy life on the contrary creates a world where wars, genocides and economic crises occurred. Certainly, not all of these are connected with enlightenment alone, yet they are incompatible with what enlightenment promised. According to adopted opinions after the feudal order Enlightenment build a world that is just, egalitarian, and promoting the human rights, but after the Second World War it is seen that enlightenments heritage to the world, is wreck and chaos. This study will focus on the promises enlightenment with a political economy perspective.

Key Words: Philosophy of Enlightenment, Immanuel Kant, Mind, Dialectic of the Enlightenment, political economy

Aydınlanma felsefesi genel olarak 18. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan bir düşünce akımı olarak ele alınır. Bu düşünce akımına dâhil olan düşünürler, düşünce ve ifade özgürlüğü, din yerine akıl ve bilimin değerlerine duydukları inanç, sosyal ilerlemeyle bireyciliğe önem verme başta olmak üzere, bir dizi ilerici fikrin gelişimine katkıda bulunurlar. Bu fikirler ilerleyen süreçte Avrupa’da modern toplumun oluşumunu sağlayan mihenk taşları olurlar. Bu çalışmada bir yandan aydınlanma felsefesinin kurucu ve yıkıcı unsuru akli ya da aydınlanmış bireyin akli analiz edilirken diğer yandan aydınlanma kavramının geçirdiği dönüşüm tartışılmaya çalışılacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde aydınlanma kavramı üzerinden dönemin düşünürlerinin yaklaşımları ele alınacak, ikinci bölümde aydınlanmanın kurucu unsuru olarak akla verilen önem tartışılacak, üçüncü bölümde ise aydınlanmanın 20. yüzyıla gelindiğinde geride neler bıraktığına ve bu bağlamda aydınlanmaya yönelik eleştirilere yer verilecektir.

1. Aydınlanma Kavramı

18. yüzyıl, bilimsel ilerlemenin hız kazandığı, Avrupa’da Sanayi Devrimi’yle birlikte iktisadi bir dönüşümün yaşandığı, aynı zamanda siyasi erkin de Fransız Devrimi ile birlikte değiştiği, kısacası burjuva toplumunun hâkimiyeti devralmaya başladığı bir yüzyıldır. Her ne kadar bu değişikliğin başlangıcını net olarak ifade etmek mümkün olmasa da, 15. yüzyılda İtalya’da başlayan Rönesans’ın sanatta ve bilimde yeniden doğuşla birlikte gerçekleştiğini, dini sorgulamaların 16. yüzyılda Reformla birlikte hız kazandığını ifade etmek mümkündür. 17. yüzyıl ise Kartezyen Felsefe ile bilimsel bilginin zaferi olarak görülebilir. Bu felsefeyle birlikte gerçek hayat ve din arasındaki bağ kopmaya başlar, çünkü gerçek hayatın bilgisine ancak pozitif bilimle ulaşıldığı sonucuna varılır. Pozitif bilime olan inanç o kadar kuvvetlenir ki, zamanla son söz kilisenin değil bilimsel bilginin olur. *İnancın yerini akıl, kabulün yerini sorgulama* alır. Bu durumu şu hikâyeden yola çıkarak anlatmak mümkündür: “Kimya biliminin dehası Lavoiser’in asıl eğitimi hukuktu ve Paris Barosu’na kayıtlı bir avukattı. Bilimsel gözlem ve yorum üzerine yaptığı konuşmaları nedeniyle bütün dünyada ün kazanmıştı. Kimya bilimini reddeden yobazları gösterip ‘Bu kelleler hiçbir işe yaramaz’ dediği için tutuklandı. Aynı gün yargılanıp giyotinle ölüme mahkûm edildi. Lavoiser matematikçi Lagrange’i çağırdı ve ‘Kafam sepete düştüğünde gözlerime bak. Eğer iki kere göz kırparsam; insanın kafası kesildikten sonra bir süre daha beyin düşünmeye devam etmekte demektir.’... dedi. Lavoiser’in kafası kesildi, sepete düştü ve gülerken iki kere göz kırptı. Matematikçi Lagrange bu durumun üzerine Lavoiser’in son saniyedeki ispat arayışı, bilimselliğin yüzyıllar sürececek meşalesidir. Ama o yobaz kafalar asırlarca karanlıkta sürünecekler, insanlığı da süründürecekler der.”¹ Bu hikâyeden hareketle bilimsel bilgiye olan inanç ve bilim arayışının o dönemdeki etkisi görülebilir, bu etki büyüklüğü

¹ Bu hikâyenin gerçekliği tartışmalıdır. Aydınlanmanın anlaşılması açısından çarpıcı bir örnek olduğu için bu çalışmada kullanılmıştır.

sayesinde kilise ile insanların arasındaki bağ da kopmaya başlar. Çünkü dinde mantık ve sorgulama yoktur, din dogmatiktir ve *uhrevi* olanla ilgilenir. *Dünyevi* meseleleri çözmesi gereken devlet, doğal olarak kiliseyi dışlayarak pozitif bilimleri arkasına alır ve Kartezyen Felsefe ile birlikte ise seküler bir dünyanın temelleri atılır.

18. yüzyıla gelindiğinde, 15. yüzyıldan itibaren başlayan gelişmelerin bir parçasının daha zinciri oluşturan halkalara eklendiğini söylemek gerekir. Aynı zamanda “Akıl Çağı²” olarak da adlandırılan 18. Yüzyıl, temellerini Rönesans, Reform ve Kartezyen Felsefeden alan Aydınlanma Felsefesinin doğuşuna şahitlik eder. Bu çağ ile ilgili olarak D’Alembert, *Felsefenin Elemanları Üzerine Araştırma* adlı kitabında şöyle söyler: “Bizim çağımız her şeyden önce felsefe çağı olarak adlandırılmaktan hoşlanıyor” (Aktaran Cassirer, 2000, s. 37). Bu çağın adı her ne olursa olsun, gelinen noktaya bakıldığında Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa’da artan şehirleşmenin rolünün burada büyük olduğu görülür. Çünkü şehirleşmeyle birlikte kütüphaneler, kahvehaneler, dernekler, akademiler gibi yeni sosyalleşme alanları varlık gösterir, kısacası felsefe tartışmalarının özgürce yapılabilirdikleri *aydınlanma mekânları* yaratılır. Bu mekânlarda insanlar, sanattan gündelik hayatın sorunlarına, siyasetten bilime kadar her türlü konuyu tartışırlar. Bu tartışmalara yön veren *Berlinische Monatsschrift* gibi dergilerin editörleri, “... halka henüz çözüm bulunmamış sorunlar üzerine sorular sormayı tercih ederlerdi” (Foucault, 2000, s. 69).

Aydınlanma Nedir sorusu da o dönemde ilahiyatçı ve eğitim reformcusu J.F. Zöllner’in “Etwas von Vorurtheilen und Aberglauben” adlı *Berlinische Monatsschrift* dergisinde 1783 yılında yayımladığı makalesinde, bir dipnotta geçer. Schmidt’e göre “pek az dipnot felsefe tarihinde böylesi bir etkiye bulunabilir.” (2000, s. 23). Nitekim bu dipnotun ardından dönemin tartışmaları aydınlanma nedir sorusu üzerine şekillenir. Fransa, daha doğrusu Paris³, bu tartışmaların merkezi haline gelir. Yazılan bütün eserler Fransızcaya çevrilir ve dolayısıyla tartışmanın dili genel olarak Fransızcadır. Ancak bu durum Avrupa coğrafyasında farklı aydınlanmaların yaşandığı gerçeğini de gizlememektedir.

Fransızca karşılığı *Lumières*, Almanca karşılığı *Aufklärung*, İngilizce karşılığı ise *Enlightenment*⁴ olarak anılan aydınlanma, bir süreci⁵ ifade etmektedir. 18. yüzyıldan bu yana her filozof farklı bir pencereden (yaşadıkları zaman ve mekânın şekillendirmesi ile) bakarak bu süreci açıklamaya çalışır. Ancak 18. yüzyıl, kendi içinde bu felsefeyi açıklarken,

² “Akıl çağı”, genellikle 18. Yüzyılın görüşlerine verilen bir giriş deyimidir” (Porter, 2001, s. 1).

³ Dan Edelstein (2010, s. 4)’e göre “...Paris evrensel olarak aydınlanmanın başkenti” iken, John Robertson (2005: 2)’a göre de “Aydınlanma temel olarak dünyayı geliştirmenin yolları üzerine yazan ve konuşan 18. Yüzyılın ortalarında Paris’te bir araya gelen, aralarında az sayıda meraklı yabancı ziyaretçinin de olduğu, Philosophes adı verilen bir grup Fransız filozofla tanımlanır.”

⁴ Bu üç dildeki karşılığın verilmesinin sebebi üç temel aydınlanma modeli olan Fransız, İskoç ve Alman Aydınlanmasından ileri gelir.

⁵ Kant aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz sorusuna cevaben “Hayır, aydınlanmış bir çağda değil, fakat aydınlanmaya giden bir dönemde, bir aydınlanma döneminde yaşıyoruz” (Kant, 2000, s. 20) diyerek aydınlanmanın tamamlanmış değil devam eden bir süreç olduğunu ifade eder.

çektığı doğum sancısını da sürece yansıtır. Peter Gay (1967, s. 3) bu durumu şöyle ifade eder: “18. yüzyılda birçok filozof olmasına rağmen sadece bir tane aydınlanma vardır” ve bu aydınlanma, “Organize olmamış, resmi olmayan kültürel eleştirmenlerin, dini sorgulayanların, Edinburgh’tan Nepal’e, Paris’ten Berlin’e, Boston’dan Filedefiya’ya uzanan politik reformcuların ve [burada] gürültülü bir koro oluşturan filozofların yükselen akortsuz seslerinin yine de ne genel bir uyum içerisinde ne de rastlantısal bir uyumsuzluk içinde hareket eden düşünceleridir.” O halde aydınlanmacıları yaylı, vurmali ve üfleli çalgılardan oluşan bir orkestra kabul edecek olursak, ortaya tek bir müzik çıksa da çalgıların birbirlerinden bağımsız meydana getirdikleri uyumdan ya da uyumsuzluktan hareketle Avrupa’da çeşitli aydınlanmalar yaşandığı ve bu aydınlanmaların ortak hareket noktalarının bulunduğu ifade edilebilir. Bu ortak noktalar liberalizm, sekülerizm, ilerleme, modernite ve hümanizm başlıkları altında özetlenebilir. Daha doğru bir ifadeyle, “İnsan doğası gereği iyidir, insan yaşamının amacı bu dünyada iyi olmaktır, bir sonrakinde kutsanmak değil. Bu amaç insanın tek başına bilimi kullanmasıyla gerçekleştirilebilir (bilgi güçtür). Bu amaca ulaşmada en büyük engeller cehalet, hurafeler ve hoşgörüsüzlüktür. Bu engelleri aşmak için (devrim değil) aydınlanmaya ihtiyacımız vardır. Daha fazla aydınlanmayla birlikte insan otomatikman daha ahlaklı olur. Şu halde aydınlanma sayesinde dünya ilerleyecektir” (Skirbekk & Gilje, 2013, s. 316).

2. Aydınlanmanın Kurucu unsuru olarak Akıl

Her ne kadar, aydınlanma felsefesinin ortak noktalarını ele almak kolay gibi görünse de, aydınlanmayı kavramsallaştırmak, yani aydınlanmaya ilişkin bütün parametreleri ortaya koymak, ona ilişkin bütün sorunsalları belirlemek ve toplanan bütün verileri nedensellik ilişkisi içerisinde tek bir modele uyarlayarak o modelden herkesin anlayabileceği tek bir sonuç çıkarmak çok mümkün değildir. Pagden (2013, ss. 46-47) bu durumu şöyle ifade eder: “Tarihsel tartışmaların hiçbiri ... ne Rönesans ne de Reform, ne Bilimsel Devrim ne de Sanayi Devrimi, modern dünyayı ideolojik olarak aydınlanma kadar ayırtmamıştır.” Ama modern dünyanın devamlılığı ve aydınlanma felsefesi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü modernite, iktisadi ve toplumsal ilerlemenin kaynağıdır. Sanayi Devrimi ile birlikte işbölümü ve verimlilikteki muazzam artışlar iktisadi ilerlemenin ayağını oluşturur. Fakat eski toplum ve onun kültürel öğeleri gelişmekte olan iktisadi sisteme pranga olmaktadır. İşte aydınlanma, eski toplumun köhnemiş öğelerini, geleneklerini, dini inanışlarını, iktisadi yeni sistemin önündeki bütün engellemeleri modernite anahtarıyla açarak onları özgürlüklerine kavuşturur. Kısacası “Aydınlanma, bireyin kendi kendine yürüyebilmesine izin verir” (Pagden, 2013, s. 81). Feodal dünyanın içinden bakıldığında, aydınlanma, eskinin yerine yenisini koyarak, modern toplumun öğesini oluşturan aklını kullanan ve bu sayede hak ettikleri mutluluğa erişen bireyler yarattığı için, müthiş bir hareket olarak yorumlanır.

O halde insanları aklını kullanmaya yönelten ve aklını kullanarak özgürleşen bireylerin mutluluğunu sağlayacak olan aydınlanma felsefesi, tam olarak ne anlama gelmektedir? Bu sorunun cevabı aydınlanmanın başkenti Paris'ten değil, doğup büyüdüğü Königsberg kasabasından başka hiçbir yer görmemiş Prusyalı düşünür Immanuel Kant'dan gelir. *Berlinische Monatsschrift* dergisinin 1784 yılının Aralık sayısında "Aydınlanma Nedir" sorusunun cevabını veren Kant, dönemin tartışmalarına yeni bir boyut kazandırır ve onun cevabı zaman içerisinde aydınlanma taraftarları kadar aydınlanma karşıtlarının da uğrak noktası ya da başlangıç noktası haline gelir. Meşhur cevabında Kant, "Aydınlanma insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır." der. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu da aklını başkasının rehberliğine ihtiyaç duymadan insanın kendisinin kullanabilmesidir. Kant "*Sapere Aude!* Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!" diye devam eder ve *Sapere Aude*'yi aydınlanmanın parolası olarak adlandırır.

Aslında Kant'dan iki ay evvel Moses Mendelssohn adlı Yahudi bir düşünür "Aydınlanma Nedir Sorusu Üzerine" adlı makalesinde aydınlanmayı tanımlar. Bu makaleden ve tanımdan habersiz bir şekilde yazan Kant'ın cevabı ise devrimci nitelikte olduğu için daha çok ses getirir. Çünkü Kant aydınlanmayı özgürce düşünerek akıl yoluyla gerçeğin bilgisini görmekten yani kısaca insan olmanın ayırıcı özelliği olan akıldan ve onu kullanabilmekten hareketle tanımlarken Mendelssohn aydınlanmayı eğitimin bir unsuru olarak ele alır. "Mendelssohn'a göre 'Aydınlanma', insan aklının kullanımına ilişkin henüz tamamlanmamış ve herkese açık olması gereken bir eğitim sürecinin adıydı" (Aktaran Outram, 2007, s. 17). Kendi sözleriyle ifade edecek olunursa; "Aydınlanma (objektif olarak) akla dayalı bilgi ile (sübjektif olarak) insanın yapısı için olan önem ve etkileri oranında insan yaşamına dair şeyler hakkında akla dayalı düşünme yeteneğiyle ilgilidir" (Mendelssohn, 2000, s. 13).

İki düşünürün de tanımından anlaşılacağı üzere aydınlanma felsefesinin yapıtaşlarından biri akıldır. Kendi aklıyla düşünme cesaretini gösteren insan, dinin dogmatik dayatmalarından uzaklaşır ve bilimin sunduğu hakikatler dünyasında kendine yeni bir ışık bulmuş olur. Bu ışık sayesinde önünü gören ve yanlışları doğrulardan aklını kullanarak ayırt edebilen insan ya da aydınlanmış birey, *kendi kaderini tayin edebilmeye* de muktedirdir. Thomas Abbt⁶'ın aşağıdaki analogisi bu ifadeleri daha anlaşılır kılabilir:

"Bir hükümdar askerlerini, operasyonda yer alanların tümü için karanlıkta kalan bir amaç uğruna, yabancı bir ülkeye sokar. Alayın ilerlemesi bir süre sonra durdurulur, geçici bir kışla kurulur ve askerler beklemeye başlar. Zaman geçer ve askerler kendilerini çeşitli boş eğlencelerle avutmaya başlarlar. Bazıları gecenin ortasında kaybolur ve onlara ne olmuş olabileceğine ilişkin şiddetli bir tartışma başlar. Acaba

⁶ Alman matematikçi ve yazar Abbt, Frederick'e sıkı sıkıya bağlılığıyla bilinir, her ne kadar dönemin aydınlanma düşünürleri arasında sayılmasa da akla atfettiği önemden dolayı onun için aydınlanmacı ruha sahiptir demek yanlış olmaz.

onlar gizli bir planın parçası olarak mı ortadan kayboldular? Onların görevleri bitmiş miydi? Onların salıverilmeleri iyi bir davranış için kendilerine bahşedilen bir mükâfat mıydı? Onlardan mektuplar aldıklarını iddia edenlere güvenilebilir miydi? Ya kurallar adına daima tetikte kalan ancak hiçbir zaman herhangi bir anlamları olmayan subaylara ne demeliydi? Yoksa onlar daha önceki kabahatleri dolayısıyla cezalandırılıyorlar mıydı? İşte bu durum... insanın kaderiydi: "karanlıkta ve belirsizlik içerisinde" hiçbir zaman gelmeyecek emirler için mutsuz bir bekleyiş içerisinde olmak. Kayıp alayın muhatap olmaya devam ettiği emirler gibi, hayatın başlangıcı ve sonu "karanlıklarla" kaplıdır. ... Fakat ikisinin arasındaki patikada, insanlar için, yürümelemleri amacıyla "yalnızca yeter miktarda" ışık vardır" (Schmidt, 2000, s. 25).

Anlaşılabacağı üzere "ışık", aydınlanmayı anlatan ve aydınlanmanın hemen hemen her dildeki karşılığında varlık gösteren bir kelime olduğu için önemlidir. Aydınlanmayı tanımlayan her düşünür, içinde var olan ışıkla birlikte akli da işaret eder⁷. Akıl aydınlanma çağında bizi doğru yolda ışığıyla aydınlatan bir deniz feneri gibidir. O fenerin ışığı altında ulaşmak istenen hedefte bir yol göstericidir, yani aslında akıl aydınlanmaya doğru giden yolda bir araçtır. Cassirer⁸ bu durumu şöyle ifade eder: "Akıl bu yüzyıl için birlik noktasıdır, merkezdir; o, bu yüzyıl tarafından iştiyakla istenen ve ulaşmaya çalışılan, arzulan ve kendisine dayanılarak yönlendirilen her şeyi ifade eder. Fakat bazı felsefe tarihçilerinin yaptıkları gibi, on sekizinci yüzyıl için sadece bu karakteristik yönün belirtilmesi ile yetinmek istenir ve yüzyıl için en sağlam çıkış noktasının ve ağırlık merkezinin "akıl" kavramı olduğuna inanılırsa; bu yanıltıcı ve acele ile verilmiş bir yargı olur" (2000, s. 38).

Kant'da bile akla atfedilen önem kamusal alanla ve özel alanı birbirinden ayırıştırarak daraltılır. Kant bu durumu şöyle anlatır: "Kendi aklını kamu hizmetinde kullanmaktan, bir kimsenin, örneğin, bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini, yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını anlıyorum. Aklın özel olarak kullanılmasından da kişinin, kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da belirli bir görevi yerine getirmesi diye anlıyorum. ... üstlerinden aldığı bir emir üzerinde, onun yararlılığı ya da yararsızlığına ilişkin olarak akıl yürüten bir subayın tutumu tehlikeli ve zararlıdır, onun ödevi yalnızca itaat etmektir. Fakat eğer bu konuda doğru olmak gerekiyorsa bir bilgin olarak askerlik hizmetlerinin yanlışları üzerindeki eleştiri ve düşünceleri ve bunları

⁷ Peter Gay aydınlanmayı "...dine düşmanlık ve insanın kendisiyle ve toplumla olan ilişkisini değiştirmek için aklın eleştirel kullanımı ile başarılan bir özgürlük ve ilerleme arayışı" (Outram 2007, s. 20) olarak tanımlarken, Ernst Cassirer 18. Yüzyılı, yani aydınlanma çağını "akıl birliğine ve şaşmazlığına tam bir inançla bağlıdır" (Cassirer 2000, s. 38) diyerek anlatır.

⁸ Cassirer 1930lu yıllarda, yani Avrupa'da faşizm rüzgârının şiddetlenmeye başladığı ve dünyada 1929 Ekonomik Buhranı'nın yaşandığı yıllarda yazar. Dolayısıyla akla atfedtiği önem 18. Yüzyıl aydınlanma filozoflarından ayrılır. Aklını özgürce kullanarak kendisi için en doğru olanı kendi aklıyla bulan insanların mutluluğa erişecekleri aydınlanma felsefesinin, 19. Yüzyıla gelindiğinde başka türlü algılandığını buradan hareketle ifade etmek mümkündür.

kamu önünde yargılanması için götürmek istemesi yasaklanamaz” (2000, s. 18).

Yukarıdaki alıntıdan hareketle Kant’a göre aydınlanmış aklın kısıtları olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Kant’ın kendisi de aklın özgürce kullanımını sınırlayarak onu araçsallaştırır, yani insanları buldukları konumda kendilerine faydalı olacak şekilde davranmaya iter, çünkü bir insan birey olarak ya da Kant’ın ifadesiyle bilgin olarak, yaptığı işte gördüğü eksiklikleri, hataları kamu yararına kamuoyuyla paylaşarak vicdanını rahatlatırken, hatalı bulduğu şekliyle işini yapmaya devam edecektir. Ayrıca mühim olan bir diğer konu da bilgin olarak kamuoyuna yapılanların yanlışlığını aktarmak için gerekli özgürlük koşullarının ülkede var olup olmadığı üzerinedir. Aydınlanma Çağı’ndan geçmemiş toplumlarda bu geçişin ancak ve ancak akıl yoluyla olabileceği varsayımından hareketle özel alanda da aklını kullanmak cesareti göstermek şarttır, böyle bir ayırım bu toplumlarda geçerli kılındığında zaten aklını kamusal alanda da özgür kullanamayacak olan bireyler ya da bilginlerle akıl merkezli bir anlayış inşa edilemez.

3. Aydınlanmanın Yıkıcı unsuru olarak Akıl

“18. Yüzyılda her bireyin eski rejimin kendisine dayattığı seküler ve dini güçlerin katı sosyal ve ahlaki kodlarından kurtularak özgürleşmelerini ve sosyal dünyayla uyumlu, mutlu birer bireyler olmaları amacını güden [aydınlanma] projesi⁹, 20. Yüzyıla gelindiğinde tüm dünyaya Avrupalı seçkinlerin kendi iradelerini ve kendi güçlerini dayatmaları girişimine evrildi” (Pagden, 2013, s. 78).

Pagden’in sözlerinden yola çıkarak, 20. yüzyıla gelindiğinde aydınlanma felsefesinin amaçlarından saptığı ve oligarşik bir yapıya baskı unsuru olarak hizmet ettiği ifade edilebilir. Zaten 20. yüzyılda özellikle *Frankfurt Okulu* çevresinde bu felsefesinin bu bağlamda eleştirilmeye başlaması Pagden’in sözlerinin kanıtı gibidir. Orhan Koçak (2016, s. 9)’ın deyimiyle “... 1. Dünya Savaşı ile başlayıp Soğuk Savaş’la kapanan bir çağın¹⁰ ürünü ...” olan Frankfurt Okulu, eleştirel bir yaklaşım sergiler. Okulun aktif olduğu yıllarda yaşanan iki dünya savaşı ve büyük buhran, kara Perşembe gibi atıflarla anılan 1929 Krizi, genel olarak okulun aydınlanma felsefesine yönelik olan eleştirel yaklaşımının belirleyicileri olurlar. 1917 Bolşevik Devrimi’nin Stalinizme evrilmesi, Avrupa’da esmeye başlayan faşizm rüzgârlarına karşılık sol hareketin zayıflaması, 1929 krizinden sonra kapitalist sistemin sermayenin daha da lehine olacak şekilde geçirdiği dönüşüm, Frankfurt Okulu’nu ortaya çıkaran ana etmenler olarak sayılabilir. Kısacası hem kapitalizmin hem de sosyalizmin eleştirisini yapan okul, yaşanan bu olumsuz sürecin nedeninin *Aydınlanma Projesi*’nin başarısızlığı, hüsrana uğramış hedeflerinden kaynaklandığını ileri sürer. Çünkü 20. yüzyıla gelindiğinde

⁹ 20. Yüzyıla gelindiğinde Aydınlanma düşüncesi ya da felsefesinin Aydınlanma Projesi olarak adlandırıldığı görülmeye başlar. Bu adlandırma özellikle Aydınlanma karşıtlarında görülür. Örneğin Jürgen Habermas (1997) aydınlanmayı liberal kapitalizmin sosyal ilişkilerinde, hem ideolojik hem de ideolojinin ötesinde çerçevelenen bir proje olarak tanımlarken, James Schmidt (2000) aydınlanma projesini aydınlanma eleştirilerinin büyükçe bir projeksiyonu olarak yorumlar.

¹⁰ Bu çağa Eric Hobsbawm (2015) Felaket Çağı adını verir.

dünyada belki de 18. yüzyıl düşünürlerinin asla tahayyül edemeyeceği birçok olumsuz gelişme yaşanır. İnsan aklının ve bilimin geldiği son noktada üretilen savaş uçakları, gemileri, tankları bütün Avrupa'yı yangın yerine çevirir ve aydınlanma düşüncesinin filizlendiği topraklarda o dönemde ne yaşandıysa bir anlamda türevleri (tabii ilerleyen çağın koşulları doğrultusunda) daha da acıları yaşanır. 18. yüzyılda düşündükleri için, bilime olan inançları dolayısıyla hapse atılan, giyotinle öldürülen, sürgün edilen bilim insanları, bu defa da Avrupa'da yaşanan faşizmden dolayı üniversitelerinden atılırlar ve ülke değiştirmek zorunda kalırlar. Kısacası aydınlanma felsefesi vaat ettiği mutluluğun yerini kâbusa çevrilmiş hayatlara bırakır.

Bütün yaşanan bu olumsuz durumların karşısında duran Frankfurt Okulu'nun en önemli eseri sayılan *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı kitap, okulun aydınlanma felsefesine ilişkin tutumunun bir anlamda sözcüsü sayılabilir. Nazi Almanya'sından kaçmak zorunda kalan ve ABD'ye yerleşen iki Yahudi düşünür Theodor Adorno ve Max Horkheimer tarafından kaleme alınan kitapta, aydınlanma ışığının karanlık tarafları ele alınır. Kitabı yazma amaçlarını, kitabın önsözünde "insanlığın gerçekten insani bir duruma ulaşmak yerine neden yeni bir tür barbarlığa battığını anlamaktan fazlası değildi" şeklinde ifade ederler. Kitapta 18. yüzyıldan günümüze kadar gelinen süreçte, aydınlanma felsefesinin nasıl bir aklın süzgecinden geçtiği, zamanla hangi durumlara ya da erklere hizmet eder hale geldiği ve aslında bu sonucun Avrupalıların genetik kodlarında var olan mekanizmalardan kaynaklandığı anlatılır. Ancak, "Aydınlanma Kavramı" adlı bir bölüm olmasına rağmen aydınlanmaya ilişkin net bir tanımlama yapılmaz. Çünkü onlara göre her tanımlama kendi tahakkümünü yaratmaktadır. Kitabın tam olarak ne söylediğine bakmak, onların aydınlanmaya hangi açılardan baktıklarını anlamak bakımından faydalı olabilir. Kitap şu cümleyle başlar:

"En geniş anlamda ilerlemeci bir düşünme olarak Aydınlanmanın öteden beri hedefi, insanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek olmuştur. Ne ki tamamen aydınlanmış şu yeryüzü muzaffer felaket alametleriyle parlıyor" (Adorno & Horkheimer, 2010, s. 19).

Kitabın giriş cümlesinden de anlaşıldığı üzere aydınlanma felsefesi gerçekleşmemiş amaçlar barındıran bir felsefedir. Aydınlanmanın ne anlama geldiğinin tartışıldığı 18. yüzyılda bu felsefe ile birlikte mitlerden ve irrasyonel düşünceden kurtulmak esas alınmaya başlar. Ama mitleri reddeden aydınlanma felsefesi Adorno ve Horkheimer'a göre kendisini mitlerin kışkırtıcıdan kurtaramaz çünkü onlara göre "Mit zaten aydınlanmadır ve Aydınlanma mitolojiye geri dönmektir" (2010: 16). Bu konuda Pagden ve Gay de Adorno ve Horkheimer'la aynı görüşü savunurlar:

"Aydınlanma sürecinde aydınlanma kendisini mite dönüştürür" (Pagden, 2013, s. 72).

"Aydınlanma, klasisizm, dinsizlik ve bilimin tutarsız bir karışımı, filozoflar da modern paganlardı" (Gay, 1977, s. 8).

Kısacası mitik düşünceyi reddeden aydınlanma düşüncesi sonuçta mitlerin kurbanı olur. Bu durumu şöyle izah etmek gerekir; mitlerde gerçekleşen her olay kendisiyle uzlaşmak zorundadır. Aydınlanma felsefesi ile birlikte bilimsel bilgiye atfedilen önemin sonucunda bilim de kendi tahakkümünü yaratır, tıpkı mitler gibi. Çünkü insanlar bilgi üretirlerken, bilimi insan hayatından ayrı tutarak bilimin kendi tahakkümünü kurmasına olanak tanırırlar. Aslında aydınlanma felsefesinin özünde de bu vardır. Outram bu durumu şöyle ifade eder: “Aydınlanma, toplumun alt tabakalarına ulaşmaktan çok, seçkinler arasında yeni ilişkiler yaratmada ve seçkin kesimleri fikirler üzerine kurulmuş yeni sosyalleşme biçimleriyle bir araya getirmede daha başarılıydı” (2007, s. 169). Kısacası aklını kullanma cesaretini, felsefesinin merkezine oturtan Aydınlanma düşüncesi, bu seçkin tutumuyla aklı da köklerinden kopararak araçsallaştırır. Adorno ve Horkheimer’a göre aydınlanmanın geldiği nihai sonuç budur.

Aydınlanma felsefesi akıl yoluyla despotizme doğru ilerleyen bir süreç başlatır ve zamanla faşizm bile akıl yoluyla meşrulaştırılır. Çünkü akıl Kant’a göre sadece kamusal alanda özgürce kullanılabilir, özel alanda özgür akıl yerini biat etmeye bırakır. Böylece kullanımı ayrıştırılan akıl, faşizme ilerleyen yolda, taşları kendi elleriyle dizmiş olur. Bu durumu Horkheimer *Akıl Tutulması* adlı kitabında *öznel akıl-nesnel akıl* kavramlarından hareket ederek anlatır. Ona göre öznel akıl aydınlanma sürecinde nesnel akla baskın gelerek araçsallaşır. Çünkü öznel akıl olay ve olguları pratik faydalarıyla anlamaya çalışarak insanlara içlerinde buldukları hayatta başarılı olmaları için pratik faydalar sunar. Nesnel akıl ise olay ve olguları tarihsel bütünlükleri içinde anlamaya çalışırken insanlara gelecekları için toplumsal perspektifler kazandırır. Horkheimer öznel aklın üstünlüğünü şöyle bir örnek üzerinden anlatır; bugün dünyada akıl nedir sorusuna cevap veren bireyler akla uygunluğu fayda maksimizasyonu ile ilişkilendirerek anlatırlar, bundan çok uzun yıllar öncesinde de (18. yy öncesi), aynı sorunun cevabını veren bireyler insan aklını sadece bireyin zihniyle sınırlamazlar. Akıl, insanlar arası, zihinler arası, sınıflar arası ilişkilerde, toplumsal kurumlarda, doğada ve doğanın görünüşlerinde varlık sürdürebilir şeklinde anlatırlar. O halde akıl aydınlanma döneminde, öznel aklın üstünlüğüyle, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu rasyonel bireyi yaratan sürecin hizmetine girmiştir denilebilir. Daha doğru bir ifadeyle öznel akıl bulunduğu kabın şeklini alarak araçsallaşır. Bu araçsallaşmaya Horkheimer biçimselleşme adını verir. Peki, bu biçimselleşme neden eleştirilir? Horkheimer şöyle bir soru daha sorarak eleştirinin odak noktasını aydınlatır:

“Aklın biçimselleşmesinin sonucu nedir? Adalet, eşitlik, mutluluk, hoşgörü geçmiş yüzyıllarda aklın doğasında var olduğu ya da gücünü akıldan aldığı varsayılan bütün bu kavramlar düşünsel köklerinden kopmuşlardır. Hâlâ birer amaçtırlar, ama onları değerlendirecek bir nesnel gerçekliğe bağlayacak bir rasyonel etmen yoktur artık” (Horkheimer, 2016, s. 74).

İşte bu süreçte aklın nesnel kullanımının yerini bilimin doldurduğu görülür. Bilim aklın yerini aldıkça, zaman içerisinde teknik

bilgi bilimselleşir. Tekniğin bilimselleşmesi yani teknolojik ilerleme ile birlikte üretim araçlarını ellerinde bulunduran azınlığın gücü daha da artar ve aydınlanmış uygarlık barbarlığa dönüşür. Çünkü “biçimselleşmiş akla göre, despotizm, zulüm ve baskı kendi başlarına kötü değildir; eğer kurucularının kazançlı çıkma olasılığı varsa, hiçbir rasyonel merci diktatörlüğe karşı bir yargıda bulunamaz (Horkheimer, 2016, s. 80).”

124

Aydınlanma sürecinin böylesi bir yola sapabileceği sonradan ortaya çıkan bir gerçeklik değil, doğrusu kavramı tanımlama girişimlerinin henüz başında, kavramı ilk tanımlayan Yahudi düşünür Moses Mendelsohn’un bile farkında olduğu bir durumdur. Mendelsohn (2000, s. 14)’un “Aydınlanmanın kötüye kullanılışı ahlak duygusunu zayıflatır: katılığa, bencillığe, inançsızlığa ve anarşiye götürür¹¹” sözleri önemli bir uyarı olarak kaydedilebilirdi. Ancak bu noktada Kant’ın baskınlığı söz konusu uyarıların tam olarak fark edilememesine yol açmış olabilir.

Mendelsohn, bir anlamda aydınlanmanın diyalektiğini de aydınlanma kavramıyla birlikte ele alarak Kant’dan ayrılmaktadır. Bu ayrımı Foucault (2000, s. 69), “... Alman felsefi hareketinin Yahudi kültürünün yeni gelişimiyle çakışması ...” olarak değerlendirir. Buna göre, Kant, özel ve kamusal alanda aklın kullanımını ayrıştırarak özel alanda itaat etmek gerektiğini salık verirken, Moses Mendelsohn ise bu durumu aklın kötüye kullanılışı olarak yorumlar denilebilir. Çünkü Kant’a göre aklın kullanımının sınırları dâhilinde faşist bir yöneticiye ses çıkarmak yerine ona biat etmek gerekir. Belki de Kant, aydınlanmayı II. Frederick’in ülkesinde yaşadığı için böyle tanımlar. Çünkü II. Frederick, her ne kadar ülkenin hükümdarı da olsa, “Kant’ın denemesinde bulunan Aydınlanma’nın tüm çelişkili anlamları[nı] ... kişiliğinde somutlaştırıyordu. Frederick kendini ‘aydınlanmış’ bir kişi, hatta bir filozof olarak nitelendiriyordu. Berlin Bilimler Akademisiyle kişisel olarak ilgileniyordu; ama aynı zamanda kamuoyu üzerinde ve dini ihtilaflarda da etkin olmak istiyordu (Outram, 2007, s. 18).” Bu alıntıda da açıkça görüldüğü üzere, Kant’ın aklın kullanımını ayrıştırması, II. Frederick’in davranış kalıplarıyla da uyumludur.

Şu halde sorulacak soru Kant, 20. yüzyılda yaşasaydı tam olarak nerede konumlanırdı? Bu sorunun cevabını *Michel Foucault*¹²’dan hareketle vermek yerinde olabilir. Foucault’ya göre Kant aydınlanmayı bir kaçış olarak görür. “Kant, aydınlanmayı tanımlayan “kaçış”ın bizi ergin olmama durumundan kurtaran bir süreç olduğunu gösterir. Ergin olmama ile aklın kullanımını gerektiren alanlarda, bizi başkalarının otoritelerini kabul etmeye yönlendiren belli bir irade durumunu kast eder” (Foucault, 2000, s. 70). O halde Kant’da aklın özgür kullanımından bahsetmek mümkün değildir. Kant “II. Frederick’e rasyonel despotizmin özgür akılla sözleşmesi denilebilecek bir öneride bulunur: Özerk aklın

¹¹ Vurgular orijinalinde yoktur.

¹² Foucault (2000, s. 74)’ya göre kendimizi Aydınlanma taraftarı veya karşıtı olmanın entelektüel şantajından kurtarmalıyız. Dolayısıyla Aydınlanma Felsefesine 20. yüzyılın penceresinden tarafsız bir gözle bakmaya çalışsan bir düşünür olarak konumlandırabileceğimiz Foucault, bu sorunun cevabını verirken danışılabilir güvenilir bir isimdir.

kamusal ve özgür kullanımı itaatin en iyi garantisi olacaktır” (Foucault, 2000, s. 71). Dolayısıyla Kant, 20. yüzyılda yaşasaydı saf Alman ırkına mensup bir düşünür olarak belki de Hitler’le de böyle bir mutabakata varacak ve belki de Hitler’in akademisyenleri içinde yer alacaktı. Elbette ki bu büyük bir iddiadır, ancak Kant’ın aydınlanmayı sınırlı akıldan hareketle tanımlayarak aydınlanmanın kendi tahakkümünü yaratmasına bir anlamda aracı olması, bu iddiayı destekleyici bir unsurdur.

4. Sonuç

Batı Avrupa’da, 17. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar süren, Rönesans, Reform ve Hümanizma akımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan; akılcılığa dayalı, her bireyin kendi aklını kullanması kabulünü esas alan aydınlanma düşüncesi, 20. yüzyıla gelindiğinde kendi içinde bir dönüşüme uğrar. “Soyut aklın kapasitesine abartılmış ve haklılaştırılmış bir güven taşıyan aşırı rasyonalistliği; insanın fenalık potansiyelini görmemekteki aptallığı ve tehlikeli iyimserliği; insan kimliğinin hakiki, sosyal tabiatını ihmal eden bireyciliği ve hepsinin ötesinde gelenek ve önyargıya düşmanlığı tenkit edilmektedir” (Davies, 2005: 9). Bu tenkite 20. yüzyılın dünyasından ya da Aydınlanma Çağı’ndan geçmiş Avrupa’nın penceresinden bakıldığında, yerinde bir tenkitmiş gibi görünebilir. Ancak Aydınlanma Çağı’ndan önceki (18. yy öncesi) Avrupa’ya bakıldığında; insanların, siyasal ve dini otoritelerin baskısı, üretim ilişkilerinin yani feodalizmin kısıtlayıcı yaşam tarzı sebebiyle yaşadıkları mağduriyetin sonucunda, aydınlanma felsefesinin onlara vaat ettiği özgürlük ve mutluluk paha biçilemezdir. Işığa çıkmadan önceki durumu anlatan karanlık (darkness) ve ondan sonra ortaya çıkan durumu anlatan aydınlık (light) metaforlarından karanlıkla, Orta Çağ’da insanların bütün yaşamını etkisi altında tutan, çok şiddetli siyasal ve dini otoriteler, aydınlıkla da, bu katı otoritelerden özgür düşünceye geçiş anlatılır. Zaman içerisinde olan ise toplumu içinde bulunduğu karanlıktan kurtaran aydınlanma, paradoksal bir biçimde totaliter rejimlerle karşılaştığında, toplumun daha özgür olmasını sağlayacak yapıları inşa etmek yerine güce hizmet etmeye başlar ya da Brodie (2007, s. 16)’nin deyimiyle “aydınlanma sözcüğünün türediği karanlık, aydınlanma iddiasını da karanlıkta bırakır.”

Kaynakça

Adorno, T. & Horkheimer M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi

Brodie, A. (2007). *The Scottish Enlightenment*. Edinburgh: Birlinn Limited West Newington House.

Cassirer, E. (2000). Aydınlanma Çağının Düşünme Biçimi (Doğan Özlem Çev.). *Toplumbilim*, Aydınlanma Özel Sayısı (11), 37-49.

Davies, S.(2005). Aydınlanma. *Liberal Düşünce Dergisi*. 10(15), 5-10.

Edelstein, D. (2010). *The Enlightenment: A Genealogy*. London: University of Chicago Press.

Foucault, M. (2000). Aydınlanma Nedir?. (Eda Özgül, Özlem Oğuzhan Çev.). *Toplumbilim*, Aydınlanma Özel Sayısı (11), 69-76.

Gay, P. (1977). *The Enlightenment: An Interpretation; The rise of Modern Paganism*. New York: Norton.

Habermas, J. (1997). "Modernity: An Unfinished Project", In *Habermas and the Unfinished Project of Modernity* 38-58. (Maurizio Passerin d'Entreves, Seyla Benhabib (Cambridge: MIT Pres Eds.).

Horkheimer, M. (2016). *Akıl Tutulması*. (Orhan Koçak Çev). İstanbul: Metis Yayınevi.

Kant, I. (2000). Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (Nejat Bozkurt Çev.). *Toplumbilim*, Aydınlanma Özel Sayısı (11), 17-21.

Koçak, O. (2016). Önsöz, *Akıl Tutulması* içinde 9-57. İstanbul: Metis Yayınevi.

Mendelssohn, M.(2000). Aydınlanma Nedir? Sorusu Üzerine (Ali Irgat Çev.). *Toplumbilim*. Aydınlanma Özel Sayısı (11), 13-15.

Outram, D. (2007). *Aydınlanma*. (Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Pagden, A. (2013). *The Enlightenment and Why It Still Matter?*. New York: Random House Publishing Group.

Porter, R. (2001). *The Enlightenment*. New York: Palgrave.

Robertson, J. (2005). *The Case for the Enlightenment, Scotland and Naples 1680-1760*. New York: Cambridge University Press.

Schmidt, J. (2000). Aydınlanma Neydi? Moses Mendelssohn ve Immanuel Kant *Berlinische Monatsschrift*'i Nasıl Yorumladı?. (Fahrettin Altun Çev.). *Toplumbilim*. Aydınlanma Özel Sayısı (11), 23-36.

Schmidt, J. (2000). What Enlightenment Project?. *Political Theory* 8(6): 734-757.

Skirbekk, G. ve Gilje, N.(2013). *Felsefe Tarihi: Antik Yunan'dan Modern Dönem*. (Emrah Akbaş ve Şule Mutlu Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları)

The Self-Reproduction of the Myths: From the Philosophy of the Enlightenment to The Enlightenment Project

127

The philosophy of enlightenment is a philosophical thought that emerged in Europe in the 18th century. Thinkers involved in this philosophy contribute to the development of a range of progressive ideas, such as freedom of thought and expression, reason, science, and individualism. These ideas provide the formation of modern society in Europe in the future. In this study, while the reason is analysed as the constituent and destructive element of the philosophy of enlightenment, on the other hand, the transformation of the concept of enlightenment will be discussed.

This study consists of three main sections. In the first section, philosophical approaches of thinkers of the period are discussed through the concept of enlightenment. Eighteenth century is a century when bourgeois society began to take over dominance from the feudal lords. At the same time, the 18th Century, also called "the Age of Reason", witnesses the birth of the Philosophy of Enlightenment, which takes its foundations from Renaissance, Reform and Cartesian Philosophy.

In the second section, the importance given to reason as the founding element of enlightenment is discussed. The meaning of the philosophy of enlightenment is handled in Kant. In December of 1784 of the *Berlinische Monatsschrift* magazine, Kant gave the answer to the question "What is the Enlightenment", which gives a new dimension to the debates of the period. His response is also a frequent destination for the opponents of enlightenment as well as the proponents of enlightenment over time. In his famous reply, Kant says, "Enlightenment is man's emergence from his self-imposed nonage." The only way to get rid of this situation is to use the mind itself, without the need of guiding the mind. Kant "Sapere Aude!" dare to think for yourself. And he calls Sapere Aude as the motto of the enlightenment.

One of the building blocks of the philosophy of enlightenment is the mind. A person who has the courage to think with his own mind, gets away from the dogmatic imposition of religion and finds a new light in the world of truths presented by science. Through this light, the person or enlightened individual who sees in front and distinguishes by using the mind to correct the wrongs is also able to determine his own destiny. The mind is like a sea lantern that brightly illuminates us on the right path in the age of illumination. It is a guide to the goal that is to be reached under the light of the torch, in other words, the mind is a vehicle on the road to enlightenment.

In the third section, criticism about the enlightenment process, and what the enlightenment left behind in this context will be elaborated. About the enlightenment in the 20th century, it can be said that the philosophy of enlightenment has deviated from its purposes and served as an element of oppression to an oligarchic structure. This philosophy begins to be criticized in this century especially around the Frankfurt School.

The two world wars and the great depression that lived in the years when the school was active, the 1929 Crisis referred to as the dark Thursday, are the determinants of the school's critical approach to the philosophy of

enlightenment in general. The transformation of the Bolshevik Revolution of 1917 to Stalinism, the weakening of the left movement in response to the fascism breezes that started in Europe, and the transformation of the capitalist system after the 1929 crisis, which would further favour the capitalist society, could be considered as the main factors that brought forth the Frankfurt School. In short, the school, which criticizes both capitalism and socialism, argues that the cause of this negative process is rooted in unsuccessful goals of the Enlightenment Project. Because when it comes to the 20th century, there are many negative developments in the world that maybe 18th century thinkers can never imagine. The mind and science of the last centuries planes, ships and tanks demolish all Europe, and in the lands where the mind of enlightenment is sprouting, there is even more suffering. As the scientists of the eighteenth century who are imprisoned for guilty conscience and killed by guillotine, in the 20th century, scientists get sacked from universities because of fascism in Europe. In short, the philosophy of enlightenment has not realized the happiness promised. On the contrary she realized the nightmare.

All these negativities are expressed by the Frankfurt school in the 20th century. The "dialectical of the enlightenment" which is the most important book of this school, is a critique of enlightenment. The authors of the book Theodor Adorno and Max Horkheimer are two Jewish thinkers who had to flee from Nazi Germany and settled in the US. The book deals with the dark sides of the enlightenment. In the book, from the 18th century to the present day, how the philosophy of enlightenment passes through the whirlwind of the mind. The circumstances in which the Enlightenment is served over time or the constituents are taken into consideration. This is explained by the mechanisms that exist in Europe's genetic codes. However, there is no clear definition of enlightenment, even though there is a section called "Enlightenment Concept" in the book. Because, according to them, every definition creates its own dominance. Looking at exactly what the book says can clarify the perspectives to the enlightenment.

In short, the idea of enlightenment rejecting mythic thought ultimately becomes the victim of myths. This situation should be explained as follows; Every event in the myths must compromise with itself. Science as well as the philosophy of enlightenment, because of the preoccupation attributed to scientific wisdom, creates its own domination, just like myths. Because, while people produce information, science allows science to create its own dominance by keeping science separate from human life. In fact, this is the essence of the philosophy of enlightenment.

The philosophy of enlightenment intellectually initiates a process of progress toward despotism, and even fascism is justified by reason. Because, according to Kant, the mind can only be used freely in the public space, leaving the private field free to admit its place of reason. This is described in the book Horkheimer's *The Alienated Mind* by moving from the concept of subjective mind-objective reason. According to him, the subjective mind becomes instrumental by dominating the objective mind in the process of illumination. Because the subjective mind is trying to make sense of the events and phenomena with their practical benefits, they offer practical benefits for people to be successful in their life. The objective reason is to gain social perspectives for the future of people while trying to understand events and facts in their historical integrity. Horkheimer explains the superiority of the subjective mind through an example; the individuals who respond to the question of reason in the world today, associate reasonableness with utility maximization. Many years

ago (before the 18th century), the individuals who answered the same question did not limit the mind of the individual only by the mind of the individual.

The reason is that people can live in the relationships between people, between minds, between classes, in social institutions, in nature and in the appearances of nature. Then, the mind, in the period of enlightenment, it can be said that the subjective mind prevailed into the service of the process which creates the rational individual that capitalism needs. In a more accurate way, it becomes instrumental by following the shape of the container where the subjective mind is. In this process, the objective use of the mind seems to change its place with the science. As science takes its place, technical knowledge becomes scientific in time. The technological progress or the scientification of technique, the minority that holds the tools of production together with the technological progress, becomes more powerful and enlightened civilization becomes barbaric.

As a result, in Western Europe, the enlightenment which began from the middle of the 17th century until the first half of the 19th century, had passed a transformation in the 20th century. But examining enlightenment through the feudal world, is different from the perspective of the 20th century. Because the freedom and happiness promised by the philosophy of enlightenment for Europe before the 18th century, is invaluable. The concept of enlightenment is described in light of the darkness that describes the situation before the light was emitted and the light metaphors that describe the situation that emerged thereafter. Here are the very violent political and religious authorities of the Middle Ages, which are meant by darkness. In light, the transition from these authorities to free speech is explained. What is in time is that the enlightenment that saves from the darkness within the society begins to serve the gentleness when compared with the totalitarian regimes.